

A „MACHZIKÉ HADOSZ” INTÓ SZAVA¹ Hitbuzgalmi sajtóviták mint túlélési stratégiák a fővárosi orthodox zsidóság körében (1925–1944)

A tanulmány az orthodox zsidó hitbuzgalom sajtóreceptiójával foglalkozik az Orthodox Központi Irodához közel álló magyar nyelvű felekezeti, irányzati hitilap példáján. A lap fennállását (1925–1944), a bethleni konszolidáció és a német bevonulás közötti időszakot több válsághullám is jellemezte, amelyben eltérő problémák kerültek megvitatásra. Ezeket gyakran csupán a közösségi válaszadás módjai kötötték össze. Írásomban nem kívánok a zsidótörvényekre adott jogi, közösségi válaszok részletes elemzésével foglalkozni, ahogyan az egyes intézményi szerveződések történetének áttekintését sem vállalhatom. A tanulmányban a problémamegoldó mechanizmusok, a korábbi modellek aktualizálása válik vizsgálendő kérdéssé. Milyen területekre terjed ki a válságkezelés? Milyen előképekből építkeznek ennek során? Milyen értelmezési síkokon nyújt válságkezelési stratégiát a hitbuzgalom? Milyen jövőképek rajzolódnak ki a sajtóvitákban? Mi a vallási autoritások és laikusok viszonya a sajtódiskurzusok keretén belül?

A modernitás új fóruma

A budapesti orthodox zsidó sajtót a szerkesztőség és az Orthodox Központi Iroda, a két világháború között magyar nyelven a hitbuzgalom fórumává kívánta tenni. A sajtóra itt Sara Abrevaya Stein nyomán a modernitás új fórumaként tekinthetünk, ami maga is modern jelenség, modern problémák megtárgyalásához nyújt keretet, és az átalakulást szolgálja. Abrevaya Stein megállapításait a jiddis és ladino cionista sajtóra vonatkozóan tette.² Ez ugyanakkor általánosabb kijelentésként is elmondható, ahogyan arra Laura Stark kutatásai rámutattak a gazdasági sajtó és a vidéki finn nők esetében.³ A magyar nyelvű orthodox sajtó nagyjából egy időben indult el a Monarchia más nemzeti nyelvű zsidó felekezeti, irányzati sajtóval.⁴ A nemzeti nyelvre váltás mellett másik fontos jelenség a kései konfesszionalizálódás által életre hívott intézményi struktúra, aminek véleménynyilvánítási csatornájává és érdekvédelmi eszközzé ezek a fővárosi réteglapok váltak. A sajtó szerkesztői elitje részleges átfedésben volt az Orthodox Iroda vezetőségével, akik elvben a rabbinikus autoritások szellemében jártak el. Ez a szerkesztői elit

¹ A szerző az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport (03 217) ösztöndíjas munkatársa.

² ABREVAYA STEIN 2004. 5, 7-9, 16, 213.

³ SARK 2011.

⁴ KIEVAL 2000. 30-34. LIPTÁK 2002. 34-36.

azonban egy polgárosult, hivatalosan pozsonyi orthodox, nem hivatalosan német neo-orthodoxiához közelítő középosztálybeli zsidóság része volt.⁵ Az elemzés tárgyát a Zsidó Újság, majd annak folytatása, az Orthodox Zsidó Újság képezi. Szerkesztője Groszberg Lipót volt, majd fia, Groszberg Jenő vitte tovább a lapot. A mindenkori szerkesztő a vidéki orthodoxiával eleven kapcsolatot tartott fenn vallási szocializációja és családi kapcsolatai okán.

Machziké Hadosz

A magyarországi orthodox zsidó hitbuzgalom előzményei a 19. század végére nyúlnak vissza, és kelet-európai hatásra jöttek létre. *'Machzike Hadosz'* hitbuzgalmi egyesületek elindítója a 19. század második felében a krakkói rabbi Schreiber Simonnal együtt a második belzi rebbe: Josua Rokeach, azaz Reb Jesijele, valamint a sinever cádik: Jecheszkel Halberstam volt. Mind a belzi, mind a szánci chászid udvar jelentős szerepet töltött be a magyarországi chászidok körében. Schreiber Simon pedig a pozsonyi orthodoxiát alapító rabbidinasztia tagja volt. A hitbuzgalom a hitközségi önszerveződések fogta össze, és regionális szinten intézményi keretet biztosított a helyi kezdeményezéseknek.

A dualizmus idején működő hitbuzgalmi egyesületek magyar nyelvű sajtóvilágossága sokkal kisebb volt, mint a két világháború közötti vallási újjáéledés idején. Legjelentősebb teljesítménye a hadba vonuló első világháborús orthodox zsidó katonák kóser ételmezésének megszervezése volt. Az első világháború alatt – Ábrahám Áron Katz nyitrai orthodox dáján szerkesztésében – néhány évig *'Machzike Hadosz'* címen Magyarországon is jelent meg hitbuzgalmi lap. Ennek előképe a belzi hitbuzgalmi lap volt.⁶ A Magyarországon működő *'Machzike Hadosz'* egyesületek az első világháborúval megszűntek. A régi *'Machzike Hadosz'* jelentőségét tükrözi, hogy az *orthodoxia* tömeges hadba vonulásával a csornai *'Machzike Hadosz'* és Paskusz Károly kezdeményezésére, a katonák *orthodox* kóser ételmezését meg tudta szervezni.⁷ 1925-

---

⁵ GLÄSSER 2012b.

⁶ Vö. RUBINSTEIN, A. 1971; *Zsidó Újság* 1927. okt. 28./ 7-8. A jesivák bajairól

⁷ *Zsidó Újság* 1931. szept. 25./ 7. Az orthodox vallásosság védelmében – Gestetner Antal (Ujpest); Az északi fronton szintén a helyi hitközségek oldották meg az orthodox izraelita katonák ételmezését. „Kásrút és egyéb rituálék a fronton A tábori rabbi egyik legfontosabb kötelessége volt, hogy amennyire az lehetséges, igyekezék biztosítani a katonák számára a kóser ellátást, annak ellenére, hogy több rabbi által is kihirdetésre került: a bevonult katonák számára, harci körülmények között a pikúach nefes, a »lélek megmentése« esete értelmében a harcok közepette a szombati munkavégzés tilalma, illetve a kásrút szabályai felfüggesztésre kerülnek – az emberi élet mindennél fontosabb. (...) A kóser étkezés folyamatos biztosítása rendkívüli nehézségekbe került a harcok közepette, így a gyakorlat az volt, hogy valóban kóser étel eleinte csak Pészachkor, később pedig minden nagyünnepen járt a katonáknak, szolgálatmentességgel együtt. A felduzzasztott haderő egyes alakulatai azonban olyan nagy zsidó többséggel rendelkeztek, hogy már-már a harcképességet veszélyeztette a nem kóser étel fogyasztását megtagadó vallásos katonák folyamatos koplalása. Az igényeknek megfelelően, először a máramaroszi 12. honvéd gyalogezred katonái kaptak külön saktert, vagyis kóser hentest, de a legtöbbször az maradt a gyakorlat, hogy az alakulat települési körletéhez legközelebbi hitközség útján biztosították a kóser étkezést”. Bárá Alexander von Krobotin tábornagyhoz, cs. és kir. hadügyminiszterhez 1916 októberében érkezett „egy magyar zsidó

re a sajtó csupán a csornai, a miskolci és az újpesti egyesület meglétéről tudott hírt adni.⁸

Új helyzetek „régii” válaszok

A 'Machzike Hadosz' újjáélesztésének és országos szervezetté alakításának igénye az 1920-as évek Magyarországnak bethleni konszolidációját követően jelent meg ismét. Az orthodox sajtóban – az állam iránti lojalitás jegyében – ugyan egyértelmű utalást nem találunk, de feltételezhető, hogy a hitbuzgalmi egyleti keretek újjáélesztése az első világháború utáni világban a vallásilag problémás vagy párhuzamos önszerveződési mintákat nyújtó egyéb egyleteknek, mint például a levante-, a cserkész- és a cionistamozgalom alternatívája is kívánt lenni. A perifériáról fővonalba kerülő keresztényszocialista, hivatásrendi alapon szerveződő, széles társadalmat átölelő ifjúsági és gazdasági jellegű egyletek, mint kortárs társadalmi intézményi formák, szintén ösztönző párhuzamként szolgálhattak a kereteiken kívül álló orthodox zsidóság vallási és társadalmi életének megszervezéséhez, önszervezéséhez.

Schlesinger Adolf budapesti kezdeményezésével ellentétben, az újjáéledő egyesület nem vált a Központi Irodához hasonlatos fővárosi központú országos, bürokratikus hálózattá.⁹ Magyarországon és a határon túlra került közösségeknél az újjáéledő egyesületek több megyét felölelő szervezetekként jöttek létre egymástól független kezdeményezésekként.¹⁰ A szervező eszméket az orthodoxiá-

---

küldöttség, a budai orthodoxia elismert vezetői, Reich Koppel rabbi és Schreiber Akiba vezetésével, akik a következőket kérelmezték: A kóser étkeztetést lehetőleg kóser táborig konyhák felállításával, vagy a megszállt területeken található zsidó közösségek segítségével oldják meg, illetve ha egyik sem lehetséges, akkor fizessék ki minden azt igénylő katonának az étkezési pénzt. von Krobotin báró az első két kérést elfogadta, de mivel az utolsó kérés végrehajtása a kevéssel azelőtt kiadott rendeletbe ütközött, a deputáció nem érte el minden célját. A Chevra Kádísák által berendezett és fenntartott hadikórházakban volt egyedül folyamatosan biztosított a kóser ellátás, és bevett szokás volt a nagyobb helyőrségekkel rendelkező városokban, hogy a hitközség zsidó népkonyhákat hozott létre, ahol a katonák csekély térítésért étkezhetek.” BIRÓ 2013. 79.

⁸ *Zsidó Ujság* 1925. okt. 30./ 10. Hírek – Az újpesti Machziké Hadosz egyesület., *Zsidó Ujság* 1926. maj. 1./ 10. Hírek – A Machziké Hadosz Egyesületek feltámasztása.

⁹ *Zsidó Ujság* 1925. okt. 23./ 10. Hírek – Machziké-Hadosz Budapesten.

¹⁰ A budapesti 'Machzike Hadosz' 1925. december 23-án chanuka 4. napján a Budapesti Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség dísztermében tartotta alakuló közgyűlését Pest, Szolnok, Nógrád, Hont, Komárom, Tolna, Somogy, Veszprém, Békés és Bihar megyéire kiterjedően. *Zsidó Ujság* 1925. nov. 20./ 11. Hírek – Budapesti Machziké Hadosz., *Zsidó Ujság* 1925. dec. 18./ 1. Az orth. reneszánsz jegyében. – A budapesti Machziké Hadosz feltámasztása., *Zsidó Ujság* 1926. jan. 1./ 3-4. A budapesti Machziké Hadosz egyesület alakuló közgyűlése. A szlovénzkői 'Machzike Hadosz' 1928. július havának elején alapították meg a galántai nagygyűlésen. *Zsidó Ujság* 1928. ápr. 4./ 11. A szlovénzkői „Machziké Hadosz”, *Zsidó Ujság* 1926. júl. 12./ 2. A szlovénzkői Machziké Hadosz alakuló nagygyűlése – Galántára kiküldött tudósítónktól. Abauj, Zemplén, Borsod, Szabolcs és Gömör megyét felölelő 'Machzike Hadosz' Egyesületet 1931. május 13-án, a szerencsi alakuló közgyűléssel hozták létre. *Zsidó Ujság* 1931. máj. 8./ 3. Megalakul a „Machziké Hadosz” - Szerdán lesz az alakuló közgyűlés Szerencsen., *Zsidó Ujság* 1931. máj. 21./ 4-5. A Tóraszeretet impozáns megnyilatkozása volt, múlt hét szerdán, az Abauj, Zemplén, Borsod, Szabolcs és Gömör vármegyék „Machziké Hadosz” egyesületének megalakulása. Az 1920-30-as évek fordulóján létrejött a tíz megyére kiterje-

ban azonban szigorúan vallási keretek között a Tóra-hűség, és a Tóra következő generációnak történő átadása képezte. A hitbuzgalom mögé kezdeményezőként az orthodoxia közismert rabbitekintélyei álltak. Sokuk egyúttal az orthodox sajtó gyakori cikkírója is volt.

A két világháború között újjáélesztett mozgalom feladata a kegyszerek rituális alkalmasságának ellenőrzésén túl kiterjedt az ifjúság nevelésének, a családi életnek, a vallási keretek közösségi betartatásának és a szombattartók gazdasági érdekképviseletének területére is.¹¹ A hitbuzgalom a közösségi vallásgyakorlás általános kereteit érintette. A regionális egyletek gyakorlati feladatköre a rituálék (sz'forim), azaz az Istennevet is tartalmazó kegyszerek vallási alkalmasságának ellenőrzésére, a Talmudtóra-oktatás megszervezésére, a jesivabócherek (Talmud-iskolai növendékek) támogatására, a jesivából kikerülő szegény sorsú ifjak családalapításának és elhelyezkedésének támogatására, a leánynevelésre, a nőkre vonatkozó vallástörvényi irodalom népszerűsítő kiadványok formájában történő terjesztésére, a szombattartás előmozdítására, a tagoknak vallási életükben való kölcsönös támogatására és a hitközségi viszályok elsimitására terjedt ki.¹² *'Machzike Hadosz'*-ből nőtt ki az *Orthodox Szombattartók Országos Szövetsége*, amely aktívan együttműködött a Talmud-iskolákat segélyező *'Országos Tomché Jesivósz'*-szal.¹³

A bethleni konszolidációt követően újjászerveződött hitbuzgalmi egyletrendszer számos olyan közösségi kérdést is érintett, ami az új rendszer megváltozott társadalmi környezetéből eredt. A hitbuzgalom egyaránt válaszokat keresett a gazdasági válságok, a társadalomból való kiszorulás, az antiszemitizmus, a valláshagyás, a szekularizálódás, a munkanélküliség és a korábbi vallási szocializációs minták fenntarthatóságának kérdésére. Ennek során a sajtó tolmácsolásában a jogi, gazdasági és történeti racionális érvelési módok a vallási, olykor eszkatológus, értelmezésekkel fonódtak össze. A hitbuzgalom, a megélt, megcselekedett hit egyik formájaként, így konkrét értelmezési és cselekvési modelleket kínált fel a válságos időszakok orthodox és chászid zsidóinak Magyarországon.

Válságból a jövő felé

A *'Machzike Hadosz'* mind felhívásaiban, mind megvalósítandó törekvéseiben a jövő generációknak nyújtott példa tükrében szemlélte az orthodoxia helyzetét.

„Hívjuk ismét életre a régi Machziké Hadosz egyesületet – ugymond – hogy gyermekeink, a jövő nemzedék, büszkén tartsa kezében és szívében a zászlót, melyre הוא ואורייתא¹⁴ I-ten¹⁵ és Tóra van felírva.”¹⁶

dó erdélyi *'Machzike Hadosz'* szervezet is. *Zsidó Ujság* 1931. szept. 11./ 7. Az erdélyi orthodoxia köréből. A „Machziké Hadosz” nagygyűlése.

¹¹ GLESZER 2008.; GLÄSSER 2012a.

¹² GLESZER 2010.

¹³ שבת Szombat-almanach az 5866. évre (1927/28) I. évf. – Magyarország szombattartó kereskedőinek, iparosainak, gyárosainak címjegyzékével és héber naptárral. Kiadja Somrén Sabosz Bizottság, Budapest.

¹⁴ Kudsá bri hu v' orájtá = A Szent – áldassék- és a Tóra.

¹⁵ Az orthodox gyakorlatnak megfelelően az istennév fordítását sem írták ki a felekezeti sajtóban.

¹⁶ *Zsidó Ujság* 1931. máj. 21./ 4-5. A Tóraszeretet impozáns megnyilatkozása volt, múlt hét szerdán, az

Az egyleti tagsággal és törekvéseinek támogatásával járó anyagi teher szintén a következő generáció vonatkozásában nyerte el értelmét: „épen úgy, mint a multban, drága őseink וְיָרֵךְ¹⁷ I-tenünkért, vallásunkért, szent Tóránkért *mindenüket* képesek voltak feláldozni, hozzunk mi is anyagi áldozatokat, ha nehezünkre is esik, hiszen I-tenről, vallásunkról, gyermekeink vallásos jövőjéről van szó!”¹⁸ Az egyesület általános törekvései között szerepelt „harcolni a régi zsidó értékek megőrzéséért, a *mult kincseinek a jövő számára való átmentéséért*, a vallásosságnak a zsidó élet minden megnyilvánulásában való döntő voltáért.”¹⁹

A konkrét – többnyire olvasóktól érkező – javaslatok mellett a bűnbánatra, a közösségi vallási élet elmélyítésére ösztönözték az olvasókat a cikkek. A bűnbánat és megtérés gondolata a hithű életvitel megerősítését szorgalmazta. A veszteség-büntetés-bűnbánat vallási modellje tekinthető annak a burkolt érték-megerősítésnek, amely a vallásosság orthodox modelljének gyakorlati elmélyítését mind helyi, mind országos szinten szorgalmazta. Mindez a zsidóság romló társadalmi és gazdasági helyzetében az orthodox visszavonulás programjába ágyazódott.

„Az orthodoxiának egész életprogramját fejezi ki a régi ige: „Baj bachado-rechó, chavi chim’at regá... – vonulj be szobáidba, várd be, amíg elvonul a vihar.”²⁰ Éppen ezért igen nagy szükségünk van a mai időben az olyan egyesülésre (...) amely célul tűzte ki a belső orthodox élet intenzivitását és a valástörvénynek érvényre juttatását olyan területen, ahol esetleg mellőznék.”²¹

A modernitás szekuláris világa és kibontakozó tömegtársadalmja a „külvilág árvízveszedelmének sodra”-ként jelent meg. „A kiméletlen pénzhajsza, a romboló élvezetvágy, a tagadásra, kételkedésre és léhaságra beállított életfelfogás, a materializmus a zsidóság ősi falait egyre ostromolja. Szükség van a gátak megerősítésére.²² – utal a sajtó a családon belüli vallási szocializáció kereteinek módosuló tartalmára és a hitbuzgalmi mozgalom feladatára. A közösségi és családi kereteket érintő törekvések is a jövő generáció orthodoxia számára történő megtartásában nyerték el értelmüket.

„Igen fontos a *chizük hadosz* ma, midőn sajnos igen sokan – elveszítve lelki egyensúlyukat – abba a tévhitbe esnek, hogy a vallás törvényei mellőzésével könnyebben tudják magukat felszínen tartani és a végén oly útra térnek, ahonnan azután ritka eset a visszatérés. (...) A *Machziké Hadosz* van hivatva apák és fiuk, öregek és fiatalok között orthodox értelemben vett összhangot létesíteni.”²³

Abauj, Zemplén, Borsod, Szabolcs és Gömör vármegyék „Machziké Hadosz” egyesületének megalakulása.

¹⁷ Z’huto jágén álenu = Az érdeme védelmezzen minket!

¹⁸ *Zsidó Ujság* 1931. máj. 21./ 4-5. A Tóraszeretet impozáns megnyilatkozása volt, mult hét szerdán, az Abauj, Zemplén, Borsod, Szabolcs és Gömör vármegyék „Machziké Hadosz” egyesületének megalakulása.

¹⁹ *Zsidó Ujság* 1926. jan. 1./ 1. Árvízvédelem és gátépítés – Reflexiók a budapesti „Machzike Hádász” felélesztéséhez

²⁰ A Talmudi idézet helye *bSzanhedrin* 105b.

²¹ *Zsidó Ujság* 1934. márc. 19./ 3. A „Machziké Hadosz” ügyében.

²² *Zsidó Ujság* 1926. jan. 1./ 1. Árvízvédelem és gátépítés – Reflexiók a budapesti „Machzike Hádász” felélesztéséhez

²³ *Zsidó Ujság* 1934. ápr. 20./ 6. A „Machziké Hadosz” ügyében.

Új keretek

A vallási életben megbomlott összhang helyreállítását a modern intézményektől várta a sajtó. A piac és gazdaság terén a vallásgyakorlás lehetőségét ért csorbák esetében az érdekképviselőket a *Szombattartók Országos Szövetsége* végezte. Fel szólalt a vallástörvény betartóit hátrányosan érintő nyitvatartási és vásártartási rendeletek ellen, valamint országos jegyzéket adott ki a szombattartó kisiparosokról és kereskedőkről.²⁴ A Talmud-iskolákat segélyező '*Országos Tomché Jesivósz*' szintén modern intézménynek számított, ami a korábbi közösségi, önszerveződő egyéni jótékonyosság, lokális formáit terelte a nehéz gazdasági helyzetben hivatalos intézményi keretek közé. A tagessen – a bocherek családokhoz történő ebédmeghívásai – helyett jesiva-menzák felállítását szorgalmazta, a tanulók közvetlen – kéregetéssel együtt járó – támogatása helyett pedig felruházási akciókat indított.²⁵ Külön foglalkoztak a megváltozott mobilitás okán és városi közösségi keretek között megvalósítható kóser élelmiszeripar kérdéseivel. Az orthodox kóser élelmiszeripar vitáiban ugyanúgy megjelentek a nem-rabbinikus vélemények, mint a hagyományos oktatás új helyzethez alakításának kérdésében az iparos jesivák esetében.²⁶ A család funkcióját hitbuzgalmi kezdeményezésére bizonyos mértékben szintén az egyletek vették át. A hitbuzgalom keretében a vallási szocializáció családi szinten megfogalmazott elvárásai és törekvései két nagyobb problémakört érintettek: a fiatalokat kibocsátó családok vallásosság terén nyújtott modelljeit, valamint a fiatalok családalapításának kérdéskörét, amelyben elsősorban a következő nemzedék elé állított orthodox/chászid emberideált rajzolták meg.²⁷

A hitbuzgalmi mozgalomnak támogatói a sajtó esetében az a neo-orthodox irányultságú, hivatalosan a pozsonyi orthodoxiához tartozó fővárosi polgárosult orthodox elit volt, amely intenzív kapcsolatokat tartott fenn a vidékkel. A főszerkesztőt, Groszberg Jenőt például személyes diákélményei kötötték Hunfalvához, és a hunfalvi rebbe tanítványi köréhez.²⁸ Központosítási törekvései okán fentebb említett Schlesinger Adolf, más orthodox polgárokhoz hasonlóan 1926-ban abban a kezdeményezésben tűnt fel, amely a rokon és üzleti kapcsolatok ápolását állította a hitbuzgalom adománygyűjtésének szolgálatába. A dualizmus idején elterjedt polgári szokás, az újévi képeslapküldés zsidó adaptációját váltották fel a lap hasábjain küldött üdvözlések kísérletével, amelynek bevételét a vallási képzés javára fordították.

„Szent Tóránk nevében fordulunk minden zsidóhoz. Legyen mindenki tekintettel a jelenlegi súlyos időkre és váltsa meg a Ros Hasono és Jomkippur üd-

²⁴ *Zsidó Ujság* 1929. jan. 18./3. Gaonjaink a szombattartás szervezéséért; שנה Szombat-almanach az 5866. évre (1927/28) I. évf. – Magyarország szombattartó kereskedőinek, iparosainak, gyárosainak címjegyzékével és héber naptárral. Kiadja Somré Sabosz Bizottság, Budapest.

²⁵ *Zsidó Ujság* 1925. október 16./ 4-6. A jesivák problémái; *Zsidó Ujság* 1925. december 4./ 8-9. A 'Tomché Jesivósz' gyűlése; *Zsidó Ujság* 1926. jan. 22./ 4-5. A Tomché Jesivósz mozgalom.; 1926. jan. 29./ 3-4. A Tomché Jesivósz-mozgalom; *Zsidó Ujság* 1926. febr. 19./ 6. Tomché Jesivósz; *Orthodox Zsidó Ujság* 1941. máj 20./ 6. „Hirek – Érsekújvárott...”; *Orthodox Zsidó Ujság* 1943. június 3./2. A Tóra jövőéért – Sabosz Bamidbor alkalmából

²⁶ GLESZER 2008.

²⁷ GLÄSSER 2012a.

²⁸ Domán István főrabbi szíves szóbeli közlése.

vözleteket Jesiváink javára. A Zsidó Újság Ros-Hasono és Jom-kippur számában külön rovat lesz névjegyalaku kockákkal, melynek útján mindenki (...) üdvözlétét küldheti rokonainak, barátainak, vevőinek, vendégeinek és ismerőseinek és tetszés szerint megváltási összeget juttat egyesületünknek (...)”²⁹ – szöveg a *‘Tomché Jesivosz’* győri központjának felhívása.

Az egyesület propaganda felhívásait, egysoros hirdetéseit mindvégig közzölte a sajtó. Ezek részben az ünnepek jótékonyági gyakorlatára alapoztak. „A terített purim asztalnál, gondoljunk éhező bocherjainkra!” „Sabosz Bamidbor Tomché Jesivosz nap. Svüosz hete Tomché-jesivosz hét.”³⁰ Másrészt mozgalmi szövegekké váltak. „AKARJÁTOK Tórának fenntartását? ERŐSÍTSETEK a Tomche jesivosz-t!” „Minden zsidó kötelessége Tomché Jesivosz sorsjegyet vásárolni!” „Alakítsunk mindenhol Tomché Jesivosz helyicsoportot!”

A válság eszkatologikus értelmezései

A *‘Machzike Hadosz’* a hitélet elmélyítése és megerősítése címén az ortodox közösségek számos olyan kérdésével foglalkozott, amely a vallásosság korábbi formáinak modernkori továbbvitelét érintette. Az erkölcsi és vallási hanyatlásként megélt új időkre a hitbuzgalom vallási válaszokat adott a hitközösségek és a családok megerősítését szorgalmazva. Értelmezésében a zsidóság helyzetének orvoslása csak megtéréssel, a vallásgyakorlás elmélyítésével érhető el. „»Im rajje ódom sejiszürin bóin ólov jefaspés bemáaszov«³¹, ha látod, hogy szenvedések közelednek feléd, nézz körül, vajjon nem vétkeztél-e I’ tened és vallásod ellen.”³² – szöveg a szerencsi *‘Machzike Hadosz’* intése. Ebben a törekvésben fontos szerepet vállaltak az orthodoxia kiemelkedő rabbijai is. Annak ellenére, hogy a sajtó tekintetében megoszlott az orthodoxia véleménye, a magyarországi és az elcsatolt területek újjáalakuló egyesületeinél, valamint az ezekből kinövő egyleteknél egyaránt megjelent a sajtó, mint új fórum iránti igény. Az újjáalakuló egyesületek vezetésének egyes tagjai a propagandatevékenységben jelentős szerepet szántak a sajtónak. „A mai kor megmértelyező szelleme ellen; csak is a mai kor fegyvereivel lehet küzdeni.”³³ „A kor követelte új propaganda eszközök legfontosabbika az orthodox sajtó.”³⁴ – írta az általa szerkesztett orthodox lap jelenőségét hangsúlyozva és szolgálatait felajánlva Groszberg Jenő. A sajtó átvette a mozgalom értelmezési modelljeit. Ez összhangban állt azon szándékával, hogy a vallástól eltávolodó migráló orthodox rétegeket, a városi orthodox népesség szekularizálódó részét és a háború utáni új nemzedéket visszavezesse a vallásgyakorlás hitközösségi keretei közé és ellenőrzése alá. Az Orthodox Iroda részéről is megfigyelhető a misztika

²⁹ *Zsidó Újság* 1926. aug. 27./ 8. Mindenkihez!

³⁰ A liturgia keretében a Tóra-olvasáskor tett felajánlások illették a szervezetet.

³¹ Szó szerint: „Ha az ember látja, hogy szenvedések sújtják, vizsgálja meg tetteit.” *bBrachot* 5a.

³² *Zsidó Újság* 1932. aug. 9./ 8. A „Machziké Hadosz” intő szava

³³ *Zsidó Újság* 1927. jan. 14: 4. A budapesti „Machziké Hadosz” beszámolója

³⁴ *Zsidó Újság* 1926. jan. 1./ 1. Árvizveszedelem és gátépítés. – Reflexiók a budapesti „Machzike Hadosz” felélesztéséhez.

és világi út ötvözése. A háború utáni helyzetet óbudai Freudiger Ábrahám, a budapesti autonóm *orthodox izraelita* hitközség elnöke 1927-ben a zürichi Jüdische Presszentrale tudósítójának a következőképpen értelmezte:

„Magyarországon a háboru és az utána következő események nyomán a zsidóságon belül újjászületési mozgalom észlelhető. (...) Ami az orthodoxiát illeti, minden háboru után a lélek misztikum felé hajlik és azért a konzervatív zsidóságon belül az egyre erősödő chaszidikus vonás tapasztalható. Hogy a vallási kedély mellett a vallási szellem is bensőséggé legyen, a konzervatív zsidóság vezérei a főnyomatékot a Talmudtóra iskolák és a jesivák erősítésére helyezik.”³⁵

A szekuláris jelenségeként leírható antiszemitizmust is a „hithűség” elhagyásáért kirótt büntetésnek tekintette az orthodox sajtó. Ezért a lap a megtérésre, a bűnbánatra és a hagyományos – mai szemszögből premodern – modellekhez való mind tökéletesebb visszatérésre intett. Így értelmezhető a borsodi 'Machzike Hadosz' szülőkhöz intézett felhívása is a dekoltázzsal és a strandfürdővel kapcsolatban, amelyet neves chászid rebekék és orthodox rabbik láttak el kézjegyükkel.

„Ki nem érzi ma a megélhetés súlyos nehézségeit, az egzisztenciákat össze-roppantó súlyos gazdasági válságot. Meg van írva, hogy az a kor, amely a valláserkölcstörvényeit figyelmen kívül hagyja, az Ég áldására nem számíthat, tehát a jól felfogott anyagi érdekünk is megköveteli, hogy ezt az erkölcsi eltévelyedést megszüntessük. (...) Szülők! igen súlyos felelősség hárul rátok, rajtatok múlik a zsidóság jövője; hogy gyermekeitek el ne vesszenek a zsidóság számára! Vigyázzatok!”³⁶ – szövege a héber-magyar kétnyelvű felhívás.

Tanulságok

A misztika és világi út ötvözése során a sajtó tolmácsolásában a jogi, gazdasági és történeti racionális érvelési módok a vallási, eszkatológikus értelmezésekkel fonódtak össze, annak szándékával, hogy konkrét értelmezési és cselekvési modelleket kínáljanak fel a válságos időszakok orthodox és chászid zsidóinak Magyarországon. A társadalmi válság általános erkölcsi válsággént tűnt fel a hitbuzgalmi mozgalom cikkíróinak értelmezésében. A közösségi vallási minták megerősítését a büntetős/jutalmazó Isten képe határozta meg, ami általános modellnek tekinthető a premodern judaizmus „történelemértelmezésében”.³⁷ Az erkölcsi válságot – a társadalom egészének szintjén – a válsághelyzet elsődleges forrásaként értelmezték. A probléma kezelésében ebből eredően hangsúlyosan jelentek meg a krízisrítusok elemei. A válság megoldását a cikkírók és az intések közreadói a közösségi normák megerősítésében, a közösségi szolidaritás fokozásában és a vallásgyakorlás elmélyítésében látták. Más korabeli mozgalmakhoz hasonlóan tevékenységük a következő nemzedékre irányult, ami a sajtó-

---

³⁵ *Zsidó Újság* 1927. jan. 7./ 6. Az orthodoxia Magyarországon – Óbudai Freudiger Ábrahám nyilatkozata

³⁶ *Zsidó Újság* 1931. aug. 4./ 7. A strandolás ellen

³⁷ RAVITZKY 2011.

propaganda meghatározó diskurzuselemévé vált. A válsághelyzet ugyanakkor nagyobb teret engedett a sajtónyilvánosság szintjén az orthodox rabbik mellett megnyilatkozó „laikus” véleményeknek, még ha ezek időnként nem is találtak támogató visszhangra.

Irodalom

ABREVAYA STEIN, Sarah

2004 *Making Jews Modern. The Yiddish and Ladino Press in the Russian and Ottoman Empires*. Indiana University Press, Bloomington – Indianapolis.

BÍRÓ Ákos

2013 *Kétfejű sas Dávid pajzsán. Tábori rabbinátus az Osztrák - Magyar Monarchia haderejében, 1914-1918*. Gabbiano Print, Budapest.

GLÄSSER Norbert

2012a Ateresz z'kénim A vallási szocializáció családképe a két világháború közötti budapesti orthodox zsidó sajtó diskurzusaiban. in: Csipak Árpád (szerk.): *Pléróma. 1947-2012*. Lux Color Printing – Szulik Alapítvány, Óbecse, 77-108.

2012b „Találkozás a Szent Igazzal” A magyar nyelvű orthodox zsidó sajtó cádik-képe 1891-1944. OR-ZSE, Budapest.

<http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=10169>

GLESZER Norbert

2008 Orthodox Kosher Mass Culture? Food Industry, Hospitality Industry, Children's Holidays and Open-air Baths in the Weekly Paper of Orthodox Jewry in Hungary. 1925-1944. *Acta Ethnographica Hungarica* 53 (2), 217-244.

2010 Tórájának fele... A rabbiné és a zsidó nő imagológiája a magyar nyelvű budapesti orthodox zsidó sajtóban a 19. század végén és 20. század elején, in Filkó Veronika - Kőhalmy Nóra - Smid Bernadett (szerk.): *Voigtloristica Tanulmányok a 70 éves Voigt Vilmos tiszteletére. Folcloristica* 11. ELTE - BTK Folklore Tanszék, Budapest, 281-300.

KIEVAL, Hillel J.

2000 *Languages of Community. The Jewish Experience in the Czech Lands*. University of California Press. Berkely – Los Angeles – London.

LIPTÁK Dorottya

2002 *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*. Bécs – Budapest Prága. L'Harmattan, Budapest.

RAVITZKY, Aviézer

2011 *A kinyilatkoztatott vég és a zsidó állam. Messianizmus, cionizmus és vallási radikalizmus Izraelben*. Kalligram, Pozsony.

RUBINSTEIN, Avraham

1971 Machzike Hadas, in: *Encyclopedia Judaica*. Vol. 11. Jerusalem, Keter (Macmillan), 730-731.

STARK, Laura

2011 *The limits of patriarchy How female networks of pilfering and gossip sparked the first debates on rural gender rights in the 19th-century Finnish-language press*. Finnish Literature Society, Helsinki.

GLÄSSER, Norbert

THE CAUTIONARY WORDS OF MACHZIKE HADAT (UPHOLDERS OF THE FAITH)

A critical analysis of press discourses over strategies for surviving in orthodox Jewish denominational press in Budapest (1925-1944)

In my research I examined Orthodox Jewish community values and the responses given to modernity in the Hungarian-language Budapest Orthodox weekly papers between 1925 and 1944. These are the responses of a journalism elite of an urbanising religious community to the trends towards individualisation as well as to changing attitudes towards the past and community traditions. The press is both an instrument and a mechanism of the changes of modernity. Modernity brought unprecedented new challenges and the communities were constantly forced to respond. The Hungarian-language Orthodox papers formulated these responses in the mirror of the chain of tradition. The papers had differing functions, they adapted to the given social circumstances and were influenced by the political and economic changes. The papers themselves also adapted to the modernity for the discussion of which they provided a forum.

The jüdisch-deutsch *Allgemeine Jüdische Zeitung* became an Orthodox daily outside the Central Office. This publication was banned during the 1919 Republic of Soviets and its relaunching was prevented by the loss of its reading public following the Trianon peace dictate. Switching its language to Hungarian, it was launched again as *Zsidó Újság / Orthodox Zsidó Újság* [Jewish Paper / Orthodox Jewish Paper] after the economic and political consolidation in 1925 and existed until the German occupation.

The questions of modernity were formulated at different levels of life and, depending on the social context, resulted in different religious responses aspiring to traditionalism. In the new social and political environment of the interwar years, saving the Talmudic schools became identified with the cause of saving the Jews. On the one hand this meant passing on the Torah to the next generation in a chain that should not be broken even in situations of crisis, and on the other hand the pressure on the Jews was regarded as God's punishment for departure from the path of Orthodoxy that could only be corrected by repentance, greater religious devotion and withdrawal into the frames of the religious community. The press called for the return of all Jews within the protective barriers of Orthodoxy.